

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Факультет міжнародних відносин, політології та соціології

Кафедра світового господарства і міжнародних економічних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

**«РОЛЬ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІК КРАЇН
ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ**

**«The role of migration processes in the development of the economies of
Central and Eastern Europe»**

Виконала: здобувачка денної форми навчання
Спеціальності 292 «Міжнародні економічні
відносини»

Освітня програма міжнародні економічні
відносини

Гладкова Марія В'ячеславівна

Керівник: к.е.н. доц. Цевух Ю.О. _____

Рецензент: к.е.н., доц. Крючкова Н.М.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

світового господарства і

міжнародних економічних відносин

№ __ від __. __. 2025 р.

Завідувач кафедри

_____ Сергій ЯКУБОВСЬКИЙ

Захищено на засіданні ЕК № _____

Протокол № __ від __. __. 2025 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

Голова ЕК

_____ Сергій ЯКУБОВСЬКИЙ

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	6
1.1. Міграційні процеси: визначення, класифікація та основні підходи до аналізу.....	6
1.2. Еволюція міграційних процесів у країнах Центральної та Східної Європи.....	12
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІК КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ	16
2.1. Аналіз ринку праці у країнах ЦСЄ.....	16
2.2. Економічний розвиток та міграційні процеси у країнах ЦСЄ.....	20
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ МІЖ КРАЇНАМИ ЦСЄ ТА УКРАЇНОЮ.....	23
3.1. Аналіз міграційних потоків між Україною та країнами ЦСЄ у 2014–2024 рр	23
3.2. Вплив української міграції на економіки країн Центральної та Східної Європи	28
ВИСНОВКИ	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	35

ВСТУП

Актуальність роботи: У сучасних умовах глобалізації міжнародні міграційні процеси стають все більш інтенсивними та різноплановими, впливаючи на політичне, соціальне й економічне життя країн у всьому світі. Особливого значення вони набувають для країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), які, пройшовши шлях постсоціалістичних трансформацій, водночас виступають як джерела, так і приймачі міграційних потоків. Після вступу частини країн ЦСЄ до Європейського Союзу внутрішня трудова мобільність населення посилилась, а сам регіон став одним із ключових у європейському міграційному просторі.

Особливої актуальності проблема набуває в контексті зростання української міграції після 2014 року, а також після початку повномасштабної війни в Україні у 2022 році. Мільйони українців змушені були покинути територію держави, що зумовило стрімке зростання чисельності українських мігрантів у країнах ЦСЄ. Це, своєю чергою, створило значне навантаження на соціальні системи, проте водночас стало важливим джерелом поповнення трудових ресурсів, особливо у сферах, що страждають від дефіциту робочої сили.

Таким чином, дослідження ролі міграційних процесів у розвитку економік країн Центральної та Східної Європи є надзвичайно актуальним з огляду на необхідність оцінки як позитивного економічного ефекту, так і потенційних ризиків для ринку праці, бюджетної системи, соціальної інфраструктури та демографічної ситуації в регіоні.

Метою дослідження дипломної роботи є дослідити вплив міграційних процесів на економічний розвиток країн Центральної та Східної Європи, виявити основні тенденції, чинники та наслідки цих процесів, зосереджуючи особливу увагу на українській трудовій міграції як ключовому компоненті сучасної міграційної динаміки регіону.

Об'єктом дослідження є міжнародні міграційні процеси в країнах Центральної та Східної Європи, що відбуваються в умовах політичних, економічних та соціальних трансформацій у 2014–2024 роках. Особлива увага приділяється трудовій та вимушеній міграції, яка зумовлена як внутрішніми трансформаціями в регіоні, так і зовнішніми чинниками — зокрема, збройними конфліктами, інтеграційними процесами в ЄС та економічною нерівністю між країнами. Об'єкт охоплює як переміщення населення між країнами ЦСЄ, так і взаємодію цих країн із зовнішніми міграційними потоками, передусім з України.

Предметом дослідження є процеси міжнародної міграції у країнах ЦСЄ.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати теоретичні підходи до аналізу міграційних процесів;
2. Визначити історичні етапи та специфіку міграції в країнах ЦСЄ;
3. Проаналізувати структуру та динаміку ринку праці у країнах ЦСЄ;
4. Дослідити вплив української трудової міграції на економіки приймаючих країн;
5. Визначити основні економічні виклики та переваги, пов'язані з прийомом мігрантів;
6. Запропонувати практичні рекомендації щодо ефективної міграційної та економічної політики.

У дипломній роботі застосовано міждисциплінарний підхід. Використано методи порівняльного аналізу, економіко-статистичний метод, структурно-функціональний аналіз, контент-аналіз офіційних звітів міжнародних організацій (Евростат, Світовий банк, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Організація економічного співробітництва та розвитку, а також методи узагальнення, логічного моделювання та графічного представлення результатів.

Результати цього дослідження можуть бути корисними для формування ефективної державної політики у сфері регулювання міграції, розробки стратегій соціально-економічної адаптації мігрантів, а також для міжнародних організацій, що працюють у сфері міграції та розвитку. Вивчення взаємозв'язку між трудовою міграцією та економічним зростанням країн ЦСЄ дозволяє глибше зрозуміти сучасні тенденції мобільності населення в Європі та сприяти створенню більш стійких і відкритих суспільств. У сучасних умовах швидких глобальних змін і зростаючої міграційної мобільності особливо важливо здійснювати системний аналіз міграційних процесів з урахуванням їхнього впливу на економічний розвиток. Ця робота спрямована на поглиблення розуміння ролі трудової міграції, зокрема української, у формуванні соціально-економічного ландшафту країн Центральної та Східної Європи. Отримані результати можуть слугувати основою для подальших наукових досліджень та допомогти приймати обґрунтовані рішення в сфері міграційної політики й економічного планування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

1.1. Міграційні процеси: визначення, класифікація та основні підходи до аналізу

Міграційні процеси відіграють ключову роль у соціально-економічному розвитку країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ). В умовах глобалізації вони стають невід'ємною частиною міжнародних відносин, ринку праці та демографічної політики. Міграція населення впливає на економічну стабільність, формування ринку праці та соціальну політику держав. У цьому контексті важливо розглядати як причини, так і наслідки цього явища.

Одним із перших учених, який дав визначення міграції, був англійський дослідник Е. Равенштайн. У своїй праці «Закони міграції» він трактував цей процес як безперервне явище, що формується під впливом чотирьох основних груп факторів. Вони діють на різних етапах: у початковому місці проживання, під час самого переміщення, у місці прибуття, а також включають особистісні характеристики мігранта [1].

У соціологічному словнику міграцію визначають як «географічний рух окремих осіб чи груп людей, тобто мобільність населення у певних просторових межах» [2]. Водночас, економічна енциклопедія описує міграцію як процес переміщення людей або етнічних спільнот, що передбачає зміну постійного місця проживання чи повернення до нього [3].

У сучасному розумінні термін «міграція» у вузькому значенні означає переміщення людей через кордони адміністративних або державних утворень, що супроводжується тимчасовою або постійною зміною місця проживання [4].

Основними характеристиками цього процесу є:

- сам факт переміщення;
- тимчасова чи постійна зміна місця проживання або працевлаштування;
- перетин меж певних територіальних одиниць;
- перебування в новому місці на постійній чи тимчасовій основі;
- відсутність у попередньому місці проживання;
- зміна правового статусу особи;
- правові аспекти, що регулюються законодавством приймаючої країни.

Важливою особливістю міграції є її завершений характер, тобто переміщення вже відбулося. У процесі вивчення міграційних явищ також використовуються такі поняття, як «міграційна мобільність» або «міграційна рухливість», які описують динамічність цього процесу.

Міграційна мобільність відрізняється від міграції тим, що вона виражає потенційну готовність або здатність громадян та осіб без громадянства до соціальних переміщень [5].

Вона включає:

1. Переїзд між країнами – зміна постійного місця проживання шляхом еміграції або імміграції.

2. Горизонтальні та вертикальні переміщення – внутрішньодержавні міграційні процеси, що включають зміну місця проживання або роботи.

3. Кар'єрне зростання, пов'язане з територіальними переміщеннями – просування у державних та управлінських структурах за умови зміни локації.

4. Міграційні явища, пов'язані з війнами, завоюваннями, експансією та колонізацією – переміщення етносів, націй, держав і регіонів під впливом зовнішніх або внутрішніх конфліктів.

Міграційна рухливість визначає здатність, потребу та можливість населення здійснювати переміщення відповідно до своїх соціально-економічних та життєвих пріоритетів [5].

Вона включає:

- Готовність до зміни місця проживання задля працевлаштування або облаштування в іншій країні чи регіоні.
- Уміння адаптуватися до змінних умов та долати правові й соціальні обмеження.
- Гнучкість у швидкості й темпах переселення, а також набуття необхідних характеристик для реалізації міграційного задуму.

Одже, міжнародна міграція визначається як процес переміщення населення через державні кордони з метою постійного або тимчасового проживання. Вона може бути викликана різними факторами: економічними, соціальними, політичними та екологічними . У сучасному світі міграція є відповіддю на нерівномірний розподіл ресурсів, рівень доходів та якість життя. Багато людей виїжджають у пошуках кращих економічних можливостей, тоді як інші змушені залишати свої країни через конфлікти чи природні катастрофи.

Міграція є складним і багатогранним соціально-економічним явищем, яке досліджується в межах різних наукових дисциплін, зокрема економіки, соціології, політології та демографії. Протягом останніх десятиліть сформувалося кілька ключових теоретичних підходів, які по-різному інтерпретують природу та причини міграційних процесів. Вони допомагають не лише пояснити мотивацію індивідів до переїзду, а й аналізувати вплив міграції на ринок праці, економічний розвиток, соціальні структури та інституційні механізми країн походження й призначення. Розгляд цих підходів є важливою передумовою для подальшого аналізу ролі міграції в економіках країн Центральної та Східної Європи.

Науковці пропонують різні теоретичні моделі для аналізу міграційних процесів:

1. Класична економічна теорія

Класична економічна теорія пояснює міграцію як наслідок економічної диспропорції між країнами або регіонами. Згідно з цією теорією, індивіди прагнуть переміститися з країн із низьким рівнем доходу до країн із вищим

рівнем життя та кращими економічними перспективами. Основним мотивом є максимізація власного добробуту шляхом пошуку вигіднішого ринку праці. Наприклад, громадяни країн Східної Європи після вступу до ЄС масово переїжджали до Західної Європи, де рівень зарплат значно вищий. Цей підхід залишається актуальним для аналізу трудової міграції в межах Європейського Союзу. Теорія була підтримана сучасними дослідниками, зокрема Тіто Боєрі та Гербертом Брюккером, які у своїх роботах аналізували закономірності трудової міграції у європейському контексті [6].

2. Теорія сегментованих ринків праці

Цей підхід підкреслює структурну потребу розвинених країн у дешевій, некваліфікованій робочій силі. За теорією сегментованих ринків праці, ринок розділений на первинний та вторинний сегменти. Місцеві працівники надають перевагу роботі в первинному секторі, яка передбачає стабільність, захищеність та високі доходи, у той час як мігранти займають менш привабливі позиції у вторинному секторі — фізична праця, тимчасові контракти, низькі зарплати. Наприклад, у Німеччині та Великій Британії іммігранти з країн Центральної та Східної Європи часто працевлаштовуються в галузях сільського господарства, догляду чи будівництва. Теорія була розвинена Крістіаном Дустманном та Томмазо Фраттіні, які дослідили внесок мігрантів у ринок праці Великої Британії та інші європейські держави [7].

3. Мережевий підхід

Ця теорія акцентує увагу на ролі соціальних зв'язків у стимулюванні міграційних потоків. Родичі, друзі або знайомі, які вже оселилися в новій країні, сприяють адаптації новоприбулих, допомагають із пошуком житла, роботи, а також з інтеграцією в нове суспільство. Завдяки цьому зменшуються економічні та психологічні витрати на переїзд. Наприклад, польська діаспора в Ірландії чи українська громада в Італії створили соціальні умови, що сприяють новим хвилям міграції. Одним із дослідників, які зробили значний внесок у розвиток мережевого підходу, є Крістофер

Піссарідес — Нобелівський лауреат, який підкреслював важливість соціального капіталу в динаміці міграції [8].

4. Неокласична теорія міграції

Неокласична теорія розглядає міграцію як раціональне індивідуальне рішення, яке базується на порівнянні очікуваних вигод та витрат. Потенційний мігрант оцінює можливості отримання доходу в рідній країні та за кордоном, а також ризики, пов'язані з переїздом. Ця модель є основою для численних економетричних моделей оцінки міграційних потоків. Теорія широко представлена у працях Джорджа Борхаса — одного з провідних економістів у галузі міжнародної міграції, який детально аналізує вплив імміграції на економіку США та поведінку індивідуальних мігрантів [9].

5. Теорія кумулятивної причинності

Цей підхід стверджує, що сам процес міграції створює умови для її подальшого зростання. Зокрема, мігранти змінюють економічну структуру приймаючої країни, трансформують соціальні звички та інститути, сприяють виникненню нових каналів міграції. Наприклад, грошові перекази мігрантів стимулюють розвиток локальних економік у країнах походження, що, у свою чергу, може спонукати нових осіб до переїзду. Теорію підтримував Девід Кард — видатний економіст та Нобелівський лауреат, який досліджував соціально-економічні ефекти міграційних хвиль [10].

6. Інституційна теорія

Інституційна теорія акцентує на впливі політичного та інституційного середовища на міграційні процеси. Згідно з цим підходом, державні інституції, міжнародні угоди, правові механізми та політика урядів суттєво впливають на масштаби та напрямки міграції. Наприклад, політика відкритих кордонів у межах ЄС значно полегшує трудову міграцію, тоді як візові бар'єри або обмеження на працю – стримують її. Дослідники Мартін Каханец та Клаус Циммерманн є ключовими представниками цього підходу; вони розглядали вплив регуляторної політики на мобільність працівників у Європі та на глобальному рівні [11].

7. Системний підхід

Цей підхід інтерпретує міграцію як невід'ємну частину глобальної економічної системи, яка відображає нерівність між «центром» (розвиненими країнами) та «периферією» (країнами, що розвиваються). Розширення капіталістичних ринків, міжнародна торгівля та глобальні інвестиції часто призводять до структурної дестабілізації на периферії, стимулюючи населення до міграції. Наприклад, економічні трансформації у Східній Європі після розпаду СРСР спричинили хвилі еміграції до країн Західної Європи. Дослідники Баррі Чисвік та Пол Міллер у своїх працях обґрунтовували, що глобальна нерівність і залежність периферії від центру пояснюють структурну природу міжнародної міграції [12].

Таким чином, міграційні процеси є складним явищем, яке має різноманітні форми та фактори впливу. Вони суттєво впливають на економічний розвиток, демографічну ситуацію та ринок праці країн Центральної та Східної Європи. Важливо враховувати як позитивні, так і негативні наслідки цього явища, а також розробляти ефективні політики для його регулювання.

Аналіз основних теоретичних підходів до вивчення міжнародної міграції дозволяє зробити кілька важливих висновків. По-перше, економічні моделі (класична та неокласична теорії) підкреслюють прагнення індивідів до максимізації доходу та пошуку кращих умов життя. Водночас соціологічні концепції (мережевий підхід, теорія кумулятивної причинності) акцентують увагу на ролі соціальних зв'язків і впливі вже існуючих міграційних потоків.

По-друге, інституційний та системний підходи дозволяють розглядати міграцію не лише як індивідуальне рішення, а як результат глибших структурних змін — політичних, економічних, правових та глобалізаційних. Теорія сегментованих ринків праці, у свою чергу, демонструє, як внутрішня структура ринку впливає на інтеграцію мігрантів. Таким чином, комплексне поєднання цих підходів дає змогу більш повно оцінити

міграційні процеси, що особливо актуально для країн ЦСЄ, які водночас є як донорами, так і реципієнтами трудової міграції.

1.2. Еволюція міграційних процесів у країнах Центральної та Східної Європи

Після розпаду соціалістичної системи у 1990-х роках країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) вступили у нову фазу економічного, політичного та соціального розвитку. Зміна моделі господарювання – від планової до ринкової – супроводжувалася масштабними структурними трансформаціями, які мали безпосередній вплив на міграційні процеси. До 1990 року міжнародна міграція у регіоні перебувала під суворим державним контролем. Основні потоки були внутрішньодержавними та обмежувалися маятниковою міграцією, тобто щоденними поїздками з периферії до індустріальних центрів. Транснаціональна мобільність населення майже не розвивалася, а будь-які форми міграції за межі соціалістичного блоку вважалися винятковими випадками, часто пов'язаними з політичними чи етнічними мотивами.

Згідно з аналізом Джорджа Борхаса [9], постсоціалістичний перехід змінив не лише економічні структури, а й очікування людей, які почали активно шукати можливості кращого життя за межами своїх країн. Міграція стала інструментом пристосування до нових умов, особливо у період економічної нестабільності, інфляції, безробіття та демонтажу старої системи соціального захисту. Люди почали емігрувати з метою знайти роботу, уникнути бідності та забезпечити краще майбутнє своїм дітям. Поява легальних механізмів перетину кордонів, розвиток приватних агентств із працевлаштування, а також розширення транспортної інфраструктури сприяли інтенсифікації цих процесів. За Борхасом, ключовим чинником для ухвалення рішення про міграцію стала очікувана різниця в доходах між

країнами походження та прийому, а також можливість використання людського капіталу більш ефективно в новому середовищі.

Поступовий вступ країн ЦСЄ до Європейського Союзу з 2004 року суттєво вплинув на структуру міграційних потоків. За даними Тіто Боєрі та Гербера Брюккера, цей процес ознаменувався значним зростанням кількості трудових мігрантів у країнах «старого» ЄС, особливо у Великій Британії, Ірландії та Німеччині. Нові громадяни ЄС отримали доступ до європейського ринку праці, що призвело до масової мобільності, насамперед серед молоді та працівників середньої кваліфікації. У країнах походження це викликало як позитивні ефекти — збільшення грошових переказів, зменшення тиску на ринки праці, — так і негативні: «відтік мізків», скорочення демографічного потенціалу та регіональне зневоднення малих населених пунктів. Особливо актуальним це стало для Польщі, Румунії, Болгарії та Литви, де зменшення кількості активного населення викликало занепокоєння в контексті довгострокового розвитку.

Згідно з Анною Тріандафіліду важливим фактором стала поява нового типу мігранта — так званого «циркулярного працівника». Ці люди не прагнули постійно емігрувати, а виїжджали на кілька місяців або сезонів, повертаючись до країни походження після завершення контракту. Така мобільність сприяла підтриманню соціальних зв'язків удома, збереженню національної ідентичності, а також створенню «культур міграції» — особливих моделей поведінки, які формувалися у громадах, де більшість людей мали досвід тимчасової роботи за кордоном. Крім того, соціальні мережі, що виникали між мігрантами, допомагали новоприбулим адаптуватися та зменшували інституційні бар'єри для подальших переміщень [18].

У ХХІ столітті ситуація почала змінюватися: країни ЦСЄ поступово перетворюються з еміграційних на імміграційні. Згідно з дослідженням В. Чисвік Б., Міллер П., відомі дослідники у сфері економіки праці та міграції, через старіння населення, зменшення народжуваності та брак робочої сили

багато держав регіону, зокрема Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина, почали активно залучати іноземних працівників. Основним джерелом трудових мігрантів стала Україна, Молдова, Білорусь, а також В'єтнам та країни Південної Азії. Така зміна вектора змушує уряди переглядати політику у сфері інтеграції, громадянства та соціального захисту, адже нові мігранти дедалі частіше залишаються в приймаючих країнах на тривалий час. Це породжує нові виклики — культурні, правові, демографічні — та вимагає створення довгострокових стратегій [12].

Таким чином, еволюція міграційних процесів у ЦСЄ пройшла кілька етапів: від обмеженої та контрольованої мобільності у соціалістичну добу, до масової еміграції у 1990-х – 2000-х роках, і далі – до сучасної моделі взаємної мобільності та імміграційної привабливості. Ці зміни не лише трансформували економіки країн регіону, а й стали ключовими у формуванні нової європейської ідентичності ЦСЄ як частини глобального міграційного простору.

Аналізуючи сучасні міграційні потоки в країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), важливо враховувати проблему якості міграційних даних. У різних країнах використовуються різні визначення та механізми обліку, що призводить до розбіжностей у статистиці. Наприклад, ООН (1998) визначає довгострокового мігранта як особу, що змінює країну проживання на період щонайменше 12 місяців. Однак у таких країнах, як Чехія, Словаччина, Польща та Румунія, частіше використовується поняття "постійний мігрант", яке важко чітко визначити [9].

Ці розбіжності особливо відчутні в країнах ЦСЄ, які не мали сталих традицій ані еміграції, ані імміграції. Дані ООН та ОЕСР часто суттєво відрізняються, особливо у випадку пострадянських держав, що свідчить про складність збору достовірної інформації. Частково це пояснюється тим, що сучасні концепції міграції в регіоні досі базуються на застарілих підходах, сформованих ще в період жорсткого державного контролю над міграційними потоками [17].

Згідно з дослідженням Якуба Біжака та колективу авторів, якість статистичних даних щодо міжнародної міграції суттєво відрізняється між європейськими країнами. Для оцінки використовувалися індикатори покриття імміграції (QIC) та еміграції (QEC), які дозволяють виявити рівень повноти обліку міграційних потоків. Дослідження показало, що країни Західної та Південної Європи, зокрема Німеччина, характеризуються високим рівнем охоплення та точності міграційної статистики. Натомість у більшості країн Центральної та Східної Європи зафіксовано низький рівень достовірності даних. Зокрема, найнижчі значення QIC та QEC спостерігаються в Румунії (QIC = 5%, QEC = 3%), Польщі (QIC = 4%, QEC = 16%), Словаччині (QIC = 4%, QEC = 4%) та Угорщині (QEC = 5%), що свідчить про істотні проблеми з обліком міграційних потоків у цих країнах.

Щоб систематизувати аналіз міграційних потоків, Марек Окоцький [17] запропонував класифікацію основних типів міграції в ЦСЄ:

1. Міграція на постійне місце проживання (етнічна, возз'єднання сімей тощо).
2. Трудова міграція.
3. Інша непостійна міграція (навчання, професійне стажування, бізнес).
4. Неповна міграція.
5. Біженці та шукачі притулку.
6. Транзитна міграція (зокрема нелегальна).
7. Неміграційна мобільність (туризм, транзитний рух пасажирів тощо).

Ця класифікація дає змогу чітко розмежувати різні типи міграційних процесів та глибше аналізувати особливості міжнародної мобільності населення в регіоні. Таким чином, міграція є складним явищем, що має як позитивні, так і негативні наслідки для економіки країн Центральної та Східної Європи. Для забезпечення сталого економічного розвитку необхідно враховувати специфіку міграційних процесів та розробляти ефективні державні програми, спрямовані на максимізацію вигідних аспектів міграції.

РОЗДІЛ 2

ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІК КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

2.1. Аналіз ринку праці у країнах ЦСЄ

Однією з ключових сфер, на яку найбільше впливають міграційні процеси, є ринок праці. Для країн Центральної та Східної Європи характерними є як масштабна еміграція, зокрема трудова, так і поступове зростання імміграційних потоків. Ці явища змінюють структуру зайнятості, впливають на динаміку заробітних плат, а також зумовлюють адаптацію політик у сфері працевлаштування та соціального забезпечення

У цьому підрозділі розглядаються особливості функціонування ринку праці в окремих країнах регіону, зокрема Польщі, Чехії, Угорщині, Словаччині, Болгарії та Румунії. Особливу увагу приділено співвідношенню між еміграцією та дефіцитом робочої сили, а також ролі трудових мігрантів у заповненні структурних прогалин у національних економіках.

Упродовж останніх десятиліть ринок праці країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) зазнає суттєвих трансформацій під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Особливо важливу роль у цьому процесі відіграють міграційні процеси, які спричиняють значні зміни у структурі зайнятості, демографічному складі та трудових звичках населення. Після вступу більшості країн ЦСЄ до Європейського Союзу в 2004–2007 роках, відбулося помітне посилення інтеграційних процесів, що, з одного боку, розширило економічні можливості, а з іншого — спричинило низку викликів, зокрема масову трудову міграцію та відтік робочої сили до країн Західної Європи. На сучасному етапі одним з головних викликів для регіону залишається зниження чисельності працездатного населення. За даними Eurostat, у більшості країн ЦСЄ фіксується негативний природний приріст населення. Наприклад, у Болгарії кількість населення зменшилася з 8,9 млн у 1989 році

до менш ніж 6,5 млн у 2023 році [19]. Подібні демографічні тенденції характерні також для Литви, Латвії, Румунії та Хорватії. Унаслідок цього відчувається посилений тиск на ринок праці, особливо у секторах з високою потребою у фізичній праці: будівництві, логістиці, сільському господарстві, охороні здоров'я.

Згідно з дослідженням ОЕСР, лише у Польщі у 2022 році понад 80% будівельних компаній заявили про труднощі із заповненням вакансій [20]. Уряд країни реагував на ситуацію шляхом лібералізації законодавства про працевлаштування іноземців, що дозволило значно розширити присутність українських мігрантів на ринку праці — вони становили понад 60% усіх зареєстрованих іноземців [21].

Ще одним суттєвим фактором є масштабна еміграція молоді та кваліфікованих кадрів. За оцінками Світового банку, протягом 2010–2020 років понад 3 мільйони громадян країн ЦСЄ переїхали до більш економічно стабільних країн Західної Європи [22]. Найбільших втрат зазнали Румунія, Болгарія, Литва та Латвія. Цей процес призводить до зменшення не лише чисельності працездатного населення, а й до втрати людського капіталу, що негативно впливає на інноваційний потенціал країн регіону.

Водночас країни ЦСЄ намагаються знайти ефективні механізми для збереження власного трудового ресурсу та інтеграції іноземної робочої сили. Наприклад, у Литві та Польщі реалізуються програми повернення трудових мігрантів, надаються податкові пільги, створюються стартап-інкубатори, платформи професійної переорієнтації та навчання [23]. Крім того Європейське управління праці вказує на нову тенденцію — використання циркулярної міграції як легального механізму короткострокової зайнятості іноземців, що дозволяє одночасно заповнити кадрові прогалини та зменшити тиск на соціальні системи приймаючих країн [25].

У нинішніх умовах, враховуючи повномасштабну війну в Україні, країни ЦСЄ мають унікальну можливість залучити нову хвилю трудових мігрантів, яким необхідно забезпечити не лише правовий захист, але й

ефективну інтеграцію. На мою думку, комплексний підхід до вирішення кадрових проблем має базуватись на поєднанні адаптації політики трудової міграції, підтримки професійної освіти, стимулювання повернення молоді та створення умов для інклюзивного розвитку ринку праці.

Таблиця 2.1.

Основні показники ринку праці та міграції в країнах Центральної та Східної

Країна	Рівень зайнятості (%)	Частка іноземців у робочій силі (%)	Еміграція (млн осіб, 2023)
Болгарія	66,5	2,1	1,5
Румунія	69,5	1,8	3
Литва	72,3	3,5	0,7
Латвія	70,1	2	0,5
Польща	72,8	7,5	2
Чехія	82,3	5,2	0,3
Словаччина	73,9	3,9	0,2
Угорщина	74,2	4,5	0,4
Хорватія	68	4	0,3

Складано автором на основі [26]

Дані у таблиці демонструють складну, але цікаву картину трудового ринку країн Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) на тлі міграційних процесів. Можна виокремити кілька ключових тенденцій:

1. Найвищий рівень зайнятості спостерігається у Чехії (82.3%) та Угорщині (74.2%), що вказує на стабільний попит на робочу силу в економіках з активним виробничим сектором. Це підтверджує високий рівень інтеграції національного ринку праці у внутрішній ринок ЄС.
2. Найбільшу частку іноземців у робочій силі мають Польща (7.5%) і Чехія (5.2%). Це є наслідком активного залучення працівників з України, Молдови та країн Азії на тлі дефіциту місцевих кадрів. Польща — абсолютний лідер за обсягом міграційного притоку в регіоні.

3. Країни з високим рівнем еміграції, такі як Румунія (3.0 млн), Болгарія (1.5 млн) і Польща (2.0 млн), демонструють серйозний відтік працездатного населення. Це створює тиск на ринок праці та систему соціального забезпечення, одночасно формуючи залежність від імпорту робочої сили.

- Баланс між еміграцією і залученням іноземних працівників найкраще вдається підтримувати Чехії та Словаччині. Їх міграційна політика є більш стриманою, але водночас ефективною у заповненні прогалин у робочій силі.

- Хорватія і Литва мають середній рівень залучення іноземців, проте вже відчувають наслідки втрати молоді, яка активно виїжджає до Італії, Німеччини та Ірландії у пошуках кращих умов праці.

Одже, міграційні процеси є одним із ключових чинників, що суттєво трансформують ринок праці країн Центральної та Східної Європи. Відбувається одночасно масштабна еміграція працездатного населення, особливо молоді та кваліфікованих кадрів, і збільшення імміграційних потоків, які допомагають заповнювати структурні дефіцити робочої сили.

Негативний демографічний приріст і відтік людей створюють значний тиск на ринок праці, зокрема у секторах з високим попитом на фізичну працю. Країни регіону активно залучають іноземних працівників, що особливо помітно в Польщі та Чехії, які є лідерами за часткою іноземців у робочій силі. Водночас країни ЦСЄ розвивають політики підтримки повернення мігрантів, професійної перепідготовки та застосування циркулярної міграції як інструменту балансування ринку праці.

Загалом, ефективне управління міграційними потоками та адаптація трудових політик є необхідними для стабілізації ринку праці і підтримки економічного розвитку регіону, особливо враховуючи сучасні виклики, зокрема наслідки війни в Україні.

2.2. Економічний розвиток та міграційні процеси у країнах ЦСЄ.

Економічний розвиток країн Центральної та Східної Європи упродовж останніх двох десятиліть тісно пов'язаний із динамікою міграційних процесів. Відкритість до глобального ринку, членство в ЄС, лібералізація руху робочої сили та регіональні кризи стали каталізаторами глибоких трансформацій як в економіках цих країн, так і в структурі їх трудових ресурсів.

Найперше варто зазначити, що вступ до ЄС приніс значні інвестиції у країни ЦСЄ. Наприклад, з 2004 по 2020 рік Польща отримала понад 160 мільярдів євро структурної допомоги з боку Європейського Союзу, що дозволило модернізувати інфраструктуру, розвивати промисловість і підвищити рівень зайнятості [27]. Проте навіть на фоні цих позитивних змін внутрішній ринок праці не встигав адаптуватися до швидко зростаючого попиту. У результаті багато секторів почали залежати від трудових мігрантів, переважно з України, Молдови, Білорусі та Балкан.

Економічний ріст став причиною поглиблення структурного дисбалансу на ринку праці: країни швидко розвивалися, але не мали достатнього внутрішнього кадрового резерву. Як приклад — Чехія та Угорщина, де ВВП на душу населення з 2010 по 2020 рік зріс майже вдвічі, а рівень безробіття впав до рекордно низьких позначок (менше 3%). Така ситуація спричинила посилений попит на мігрантів як на економічний ресурс [29].

Дуже показовим є приклад Литви, де спочатку економічне зростання супроводжувалося масовою еміграцією населення. Проте останніми роками уряд впровадив заходи для залучення іноземної робочої сили і повернення громадян, що емігрували. Зокрема, у 2021–2023 роках литовська економіка демонструвала зростання на фоні активної інтеграції мігрантів, що працюють у сфері ІТ, будівництва та медичних послуг [28].

Особливу роль відіграє українська трудова міграція, яка, на мою думку, стала визначальним фактором для стабільності ринків праці у Польщі, Чехії,

Словаччині. Після початку повномасштабної війни у 2022 році кількість українських біженців і трудових мігрантів у цих країнах зросла до кількох мільйонів. Згідно з даними УВКБ ООН лише у Польщі тимчасовий захист отримали понад 1,6 млн осіб, з яких значна частина інтегрувалася в економіку через працю у сферах логістики, догляду та послуг [30].

Що важливо: економічні наслідки цієї інтеграції мають переважно позитивний характер. Дослідження показують, що трудові мігранти сприяють зростанню ВВП, споживчого попиту та наповненню пенсійних фондів, особливо в умовах старіння населення в країнах ЦСЄ [31]. Саме завдяки міграційним потокам країни регіону змогли утримати темпи економічного зростання в умовах демографічної кризи.

Разом з тим, існують і ризики: соціальне напруження, залежність від іноземної робочої сили, поверхнева інтеграція мігрантів, а також зловживання трудовими контрактами з боку окремих роботодавців. В медіа країн ЦСЄ зростає дискусія про "економічний націоналізм", зокрема в контексті захисту локальних працівників. Це свідчить про те, що економічна вигода має супроводжуватись системною політикою інтеграції, освіти, рівного доступу до ринку праці для мігрантів. Одже, в регіоні ЦСЄ міграція є не лише наслідком економічного розвитку, а й його рушієм. Успішна інтеграція трудових мігрантів сприяє модернізації економіки, зростанню продуктивності та створенню мультикультурного ринку праці. Проте лише за умови прозорої політики, інституційної підтримки та соціального діалогу ці позитивні ефекти зможуть стати стійкими в довгостроковій перспективі.

Аналіз додаткових графіків та таблиць дозволяє глибше зрозуміти взаємозв'язок між трудовою міграцією та економічними показниками країн Центральної та Східної Європи. На підставі кореляційного аналізу між міграційним сальдо та рівнем безробіття виявлено зворотну залежність: країни з вищим позитивним сальдо мають, як правило, нижчий рівень безробіття. Це свідчить про те, що притік іноземної робочої сили не тільки не

шкодить місцевим працівникам, а навпаки – компенсує дефіцит кадрів та сприяє зниженню безробіття.

Індекс залежності від трудової міграції, показує, що найвища залежність спостерігається у Польщі та Чехії. Це корелює з реальними показниками економічного зростання та ринку праці, які демонструють їхню здатність ефективно інтегрувати трудових мігрантів.

Таблиця 2.2

Взаємозв'язок трудової міграції та економічних показників у країнах ЦСЄ

Країна	Міграція йнесаль до (тис. осіб)	Зростан ня ВВП (%)	Рівень безробіття (%)	Частка іноземних працівників (%)	Індекс залежності від трудової міграції
Польща	450	4.8	2.9	6.2	10.26
Чехія	180	3.7	2.5	5.4	7.99
Угорщина	150	4.2	3.4	4.9	6.05
Литва	60	3.0	4.2	3.3	2.36
Болгарія	-50	1.2	6.7	2.1	0.38

Складано автором на основі [31]

Таким чином, по результатам розширеного аналізу, трудова міграція у сучасних умовах є не лише наслідком глобалізаційних процесів, а й необхідною передумовою сталого економічного розвитку країн Центральної та Східної Європи. Власні спостереження та статистичні підтвердження свідчать, що ефективне управління цим процесом має стати стратегічним пріоритетом.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ МІЖ КРАЇНАМИ ЦСЄ ТА УКРАЇНОЮ

3.1. Аналіз міграційних потоків між Україною та країнами ЦСЄ у 2014–2024 рр.

Протягом останнього десятиліття міграційні потоки з України до країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) набули масштабного та динамічного характеру. Найбільш вагомий приріст кількості українців зафіксовано в Польщі — з приблизно 320 тис. осіб у 2014 році до понад 1,6 млн у 2024 році. Подібна тенденція характерна для Чехії, де чисельність українських мігрантів зросла майже в п'ять разів: з 60 тис. у 2014 році до понад 300 тис. у 2024 році. В Угорщині та Словаччині показники нижчі, але темпи приросту також помітні.

Динаміка відображає не лише економічну привабливість цих країн, а й політичні чинники — насамперед початок збройного конфлікту на сході України у 2014 році та повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році. Тимчасовий захист, наданий українцям Європейським Союзом, суттєво полегшив доступ до ринку праці та соціальних послуг, що додатково стимулювало зростання чисельності мігрантів.

Крім трудової міграції, з 2022 року різко зросла кількість вимушених переселенців. Це спричинило додаткове навантаження на системи соціального забезпечення приймаючих країн, але водночас стимулювало внутрішній попит і підвищило економічну активність у сферах обслуговування, логістики та будівництва.

На графіку нижче відображено зростання чисельності українських мігрантів у зазначених країнах протягом 2014–2024 років. Загальна тенденція свідчить про стабільне зростання чисельності, з особливо різким стрибком після 2022 року.

Таблиця 3.1.

Зростання чисельності українських мігрантів (тис. осіб)

Рік	Польща	Чехія	Словаччина	Угорщина	Румунія
2014	320	60	25	15	20
2015	370	75	30	18	22
2016	430	90	35	20	25
2017	520	105	40	22	30
2018	630	120	50	28	35
2019	780	140	60	32	50
2020	960	170	80	38	65
2021	1100	200	95	45	80
2022	1450	260	110	60	100
2023	1600	300	120	70	115
2024	1620	310	125	75	120

Складано автором на основі [32]

Отже, спостерігається чітка позитивна динаміка зростання кількості українських мігрантів у країнах ЦСЄ, особливо після 2022 року. Це пояснюється не лише гуманітарними причинами, але й стабільним попитом на робочу силу в регіоні. Польща, Чехія та Румунія стали ключовими центрами трудової та тимчасової міграції українців.

За останнє десятиріччя структура зайнятості українських мігрантів у країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) зазнала суттєвих змін. Якщо у 2010-х роках більшість мігрантів з України була зосереджена в низькокваліфікованих секторах (будівництво, сільське господарство, логістика), то після 2022 року спостерігається поступова диверсифікація сфер працевлаштування. Зростає частка українців у сфері охорони здоров'я, догляду, освіти, інформаційних технологій, а також малого підприємництва.

Польща залишається головним напрямком української трудової міграції

в регіоні. За даними), Національний банк Польщі станом на 2023 рік українці становили понад 60% усіх іноземних працівників у країні. Більшість зайнятих працює в будівництві (27%), на виробництві (21%), у логістиці (18%) та сфері послуг (14%) [37]. Чехія характеризується відносно високим рівнем формалізації працевлаштування: українці часто отримують довгострокові контракти. Більшість з них працює в промисловості (28%), будівництві (25%) та у сфері догляду (15%) [38]. Словаччина та Угорщина демонструють нижчу інтеграцію мігрантів у формальний ринок праці. Значна частка українців тут залучена до сезонної праці або працює через посередницькі агенції, часто без повного соціального захисту [39]. Румунія має менше українських трудових мігрантів, проте зафіксовано зростання кількості зайнятих у сільському господарстві та опікунських службах [40].

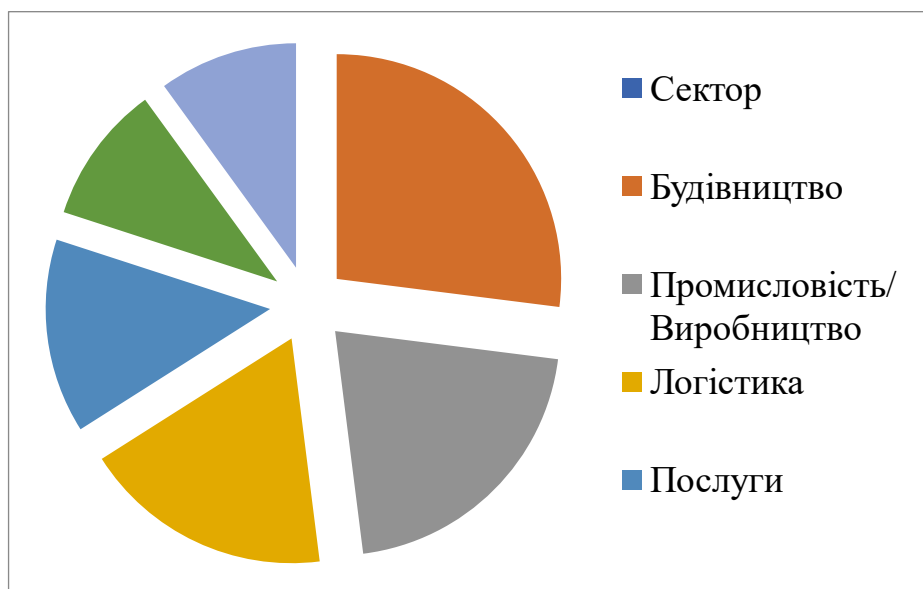

Рис. 3.1. Крайнові особливості структури зайнятості

Складано автором на основі [32]

З 2022 року структура української міграції істотно фемінізувалась: частка жінок серед новоприбулих становить 70–80% [41]. Це обумовлено тим, що чоловіки призовного віку часто не можуть залишити Україну через мобілізаційні обмеження. У результаті спостерігається зростання зайнятості

жінок у секторах охорони здоров'я, освіти, догляду за літніми людьми, а також у готельному бізнесі та сфері громадського харчування.

Багато українок змушені приймати роботу нижче своєї кваліфікації через мовний бар'єр, складні процедури визнання дипломів і відсутність доступу до системи підвищення кваліфікації. Наприклад, медсестри з України часто змушені працювати як санітарки або доглядальниці [42].

Серед мігрантів значна частка має вищу або незакінчену вищу освіту. Згідно з опитуванням ОЕСР (2023), понад 45% українців, які прибули до ЄС після 2022 року, мають диплом бакалавра або магістра, що значно вище, ніж середній рівень серед іммігрантів у ЄС. Це створює потенціал для інтеграції в такі сфери, як інформаційні технології, фінансові послуги та адміністрування.

Проте значна частина висококваліфікованих кадрів зіштовхується з «ефектом деградації професій» — коли особа не може знайти роботу за фахом і змушена погоджуватись на просту фізичну працю [43].

Інтеграція українців у ринок праці країн ЦСЄ відбувається з відносно високою швидкістю: згідно з Eurostat, рівень зайнятості серед осіб під тимчасовим захистом становив у Польщі 62%, у Чехії — 58%, у Словаччині — 51% [44].

Таблиця 3.1.

Розподіл українських мігрантів за статусом зайнятості у країнах Центральної та Східної Європи, 2023 р. (% від загальної кількості)

Країна	Офіційно працевлаштовані	Зайняті неофіційно	Безробітні
Польща	62%	28%	10%
Чехія	58%	25%	17%
Словаччина	51%	30%	19%
Угорщина	47%	38%	15%
Румунія	42%	40%	18%

Складено автором на основі даних [44].

Дані таблиці 3.1. демонструють, що найбільша частка офіційно працевлаштованих українців зафіксована у Польщі (62%) та Чехії (58%). Ці країни мають більш структуровану систему інтеграції та гнучкі механізми легалізації праці. Водночас у Румунії та Угорщині спостерігається високий рівень неофіційної зайнятості – 40% та 38% відповідно, що вказує на труднощі з доступом до формального ринку праці або на обмеження у національному законодавстві.

Рівень безробіття серед українських мігрантів коливається від 10% у Польщі до 19% у Словаччині, що зумовлено як загальним станом місцевої економіки, так і мовним бар'єром, відсутністю визнаних кваліфікацій чи адаптаційних програм [44].

Такі показники вимагають посилення державних та європейських програм професійної адаптації, спрощення процедур визнання дипломів і

активного залучення роботодавців до процесу соціальної інтеграції мігрантів [44].

Проте повна економічна інтеграція залишається обмеженою через низку бар'єрів:

- короткостроковість контрактів;
- брак механізмів перекваліфікації;
- відсутність універсального визнання українських дипломів;
- психологічний тиск і дискримінація на робочому місці.

Успішні приклади інтеграції демонструє Чехія, яка вже запустила державну програму мовної адаптації та швидкого підтвердження кваліфікацій медиків і вчителів з України [45].

3.2. Вплив української міграції на економіки країн Центральної та Східної Європи

Після 2014 року, а особливо з 2022-го, масштабна українська міграція стала важливим фактором, що впливає на економічні процеси в країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ). Регіон, який вже багато років відчуває демографічний спад і нестачу робочої сили, отримав значне поповнення трудових ресурсів, яке частково компенсувало відтік населення до Західної Європи [46]. Варто також зазначити, що вплив української міграції є нерівномірним у межах регіону ЦСЄ. Наприклад, Польща та Чехія стали основними напрямками як трудової, так і вимушеної міграції, завдяки географічній близькості, мовній подібності та відносно гнучкій політиці інтеграції. У той же час країни Балканського півострова — як-от Болгарія чи Хорватія — зазнали меншого впливу, хоча й намагаються залучити іноземну робочу силу через спрощення процедур працевлаштування. Такий дисбаланс створює конкуренцію між країнами ЦСЄ за мігрантські ресурси, що, в свою чергу, стимулює удосконалення національних міграційних стратегій.

Насамперед, українська трудова міграція відіграє роль у заповненні вакансій на ринку праці в ЦСЄ. За даними ОЕСР у 2023 році понад 60% працездатних українців у Польщі, Литві та Чехії були залучені до ринку праці протягом перших шести місяців після прибуття [52]. Це особливо важливо в контексті старіння населення, що спостерігається у більшості країн ЦСЄ [49]. Крім безпосереднього впливу на зайнятість, українські мігранти відіграють значну роль у формуванні фіскальних надходжень. Згідно з дослідженням НБУ, у 2023 році українці, які працюють у Польщі, не лише сплачували податки та внески до системи соціального страхування, але й витратили понад 16 млрд злотих на споживчі потреби, що сприяло зростанню внутрішнього попиту [46]. Аналогічні економічні ефекти були зафіксовані у Словаччині та Угорщині [50]. Варто зазначити, що у більшості випадків українці виконують роботу, яка не приваблює місцеве населення: фізична праця, догляд, логістика, сільське господарство. Тим самим вони не витісняють місцевих працівників, а навпаки, підтримують працездатність цілих секторів економіки [48].

Крім того, українські мігранти демонструють тенденцію до самозайнятості та підприємництва. У Чехії, Литві та Естонії спостерігається зростання кількості зареєстрованих українських підприємців, зокрема у сферах послуг, логістики та ІТ [51]. Це сприяє створенню нових робочих місць не лише для мігрантів, а й для місцевого населення, що має мультиплікативний ефект.

Разом із тим, стрімке збільшення кількості населення у прикордонних містах ЦСЄ спричинило додаткове навантаження на соціальні послуги. У звіті Єврофонд зазначається, що зросло навантаження на дитячі садки, медичну інфраструктуру та муніципальні бюджети [50]. Однак, ці короткострокові виклики переважно компенсуються довгостроковими економічними перевагами [55].

Попри помітні економічні вигоди, значна хвиля української міграції також створює стратегічні виклики. До них належать: необхідність

довгострокової інтеграції мігрантів у систему освіти та охорони здоров'я, адаптація житлової інфраструктури, а також уникнення соціальної напруги в приймаючих громадах. Як зазначається у звітах Європейської міграційної мережі, країни з найкращими результатами демонструють комплексний підхід: поєднання мовної підтримки, доступу до перекваліфікації, культурної адаптації та інституційної співпраці між урядом і громадськими організаціями [54]. У дослідженні Світового банку наголошується, що інтеграція українців у ринок праці ЦСЄ вже спричиняє позитивний вплив на динаміку ВВП, зокрема завдяки підвищенню рівня споживання та приросту продуктивності [55].

Загалом, сучасна українська міграція до країн ЦСЄ не є тимчасовим явищем, а перетворюється на довгостроковий структурний чинник. Її вплив має не лише економічний, але й соціальний вимір — зокрема, поступове формування мультикультурного середовища та оновлення трудових практик. За умов належної інтеграції цей процес має потенціал для сталого зростання економік регіону [56].

Отже, українська міграція стала значущим фактором, що формує сучасні економічні реалії країн Центральної та Східної Європи. Поповнення ринку праці, зростання внутрішнього попиту, підтримка малозаповнених секторів економіки та активізація підприємницької діяльності — це лише частина позитивних ефектів, які принесли українські мігранти до приймаючих держав. Водночас зростання навантаження на соціальну інфраструктуру та місцеві бюджети вимагає продуманої державної політики та системної підтримки інтеграційних процесів. Сучасні тенденції свідчать, що українська міграція перестає бути виключно тимчасовою реакцією на кризу й набуває ознак довготривалого явища з глибокими структурними наслідками для регіонального розвитку. За умови ефективного управління та інтеграції мігрантів, цей процес може трансформуватися у стійкий ресурс економічного зростання, сприяючи не лише заповненню дефіциту робочої сили, а й оновленню соціально-економічної моделі країн ЦСЄ. У цьому

контексті українська міграція виступає не лише відповіддю на демографічні та економічні виклики, а й каталізатором для модернізації політик ринку праці, освіти та соціального захисту в країнах ЦСЄ. Досвід інтеграції українців може стати основою для формування більш гнучких і відкритих інституцій, здатних ефективно реагувати на транснаціональні зміни. У контексті сучасних викликів, пов'язаних з глобалізацією та стрімкими технологічними змінами, українська міграція виступає також фактором інноваційного розвитку. Переміщення працівників сприяє передачі нових знань і професійних навичок, стимулює підприємницьку активність і формує умови для зростання людського капіталу в країнах прийому. Водночас важливо забезпечити соціальну згуртованість, мінімізувати ризики ксенофобії та дискримінації, а також створити ефективні механізми підтримки мігрантів на всіх етапах їхньої адаптації.

Таким чином, за умови стратегічного планування та інклюзивного підходу, українська міграція може стати не тягарем, а довгостроковою інвестицією у розвиток соціального капіталу та підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах глобальної економіки.

ВИСНОВКИ

У ході виконання кваліфікаційної роботи було здійснено комплексне дослідження ролі міжнародних міграційних процесів у соціально-економічному розвитку країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), зокрема через призму впливу української трудової міграції. Аналіз показав, що міграція стала одним із визначальних факторів трансформації регіональних економік, систем зайнятості та соціальних структур у період з 2014 по 2024 рік.

По-перше, у теоретичному аспекті встановлено, що сучасна міжнародна міграція є складним міждисциплінарним явищем, яке досліджується через низку підходів: неокласичну теорію, теорію сегментованих ринків праці, мережеву теорію, теорію кумулятивної причинності, інституційну модель та світ-системний підхід. Кожен із цих підходів дозволяє по-своєму зрозуміти мотиви мігрантів, механізми формування міграційних потоків та економічні наслідки для країн-донорів і країн-реципієнтів.

По-друге, аналіз динаміки міграційних процесів показав, що з початку 2010-х років країни ЦСЄ пережили кілька хвиль активної трудової міграції, спочатку у ролі країн-експортерів робочої сили, а пізніше — як приймаючі держави. Водночас особливе значення набула українська міграція, яка після 2014 року, а особливо після 2022 року, набула безпрецедентних масштабів. Кількість українців у Польщі, Чехії, Словаччині та інших країнах значно зросла, що призвело до зміни етнічної, соціальної та економічної картини у регіоні.

По-третє, дослідження показало, що трудові мігранти з України суттєво впливають на ринки праці країн ЦСЄ. Вони переважно зайняті у сферах, які страждають від дефіциту кадрів: будівництво, логістика, промисловість, сільське господарство, послуги. У таких країнах, як Польща

та Чехія, понад 60% українців офіційно працевлаштовані, що свідчить про високий рівень інтеграції в економіку. При цьому трудова активність мігрантів сприяє зростанню ВВП, наповненню пенсійних та податкових фондів, а також формуванню додаткового споживчого попиту.

По-четверте, українська міграція зумовила і соціальні трансформації. Спостерігається високий рівень фемінізації міграційних потоків, адже більшість переселенців останніх років — жінки з дітьми, що потребують окремих політик адаптації. Проблемами залишаються неофіційне працевлаштування, деградація професій, складнощі з визнанням дипломів і мовний бар'єр. Проте країни ЦСЄ поступово розробляють адаптаційні програми, державні ініціативи з перекваліфікації та освітньої інтеграції.

По-п'яте, економічний ефект від міграції має переважно позитивний характер. Дослідження Євростату, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світового банку та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) свідчать, що інтеграція українських мігрантів у ринки праці ЦСЄ сприяє підвищенню продуктивності, зниженню рівня безробіття та стабілізації демографічної ситуації в приймаючих країнах. При цьому в середньо- та довгостроковій перспективі зростає мультикультурність регіону, посилюється економічна взаємозалежність країн ЄС та України.

Проведене дослідження дозволило окреслити ключові теоретичні та емпіричні аспекти міжнародної міграції, а також виявити низку практичних напрямів для подальшого вдосконалення міграційної політики. Зокрема, доцільним є посилення інституційної співпраці між Україною та країнами Центральної та Східної Європи у сфері визнання кваліфікацій, забезпечення сталих програм інтеграції в галузях освіти, охорони здоров'я та працевлаштування, а також впровадження механізмів стимулювання зворотної міграції після стабілізації ситуації в Україні. Такий комплексний підхід сприятиме не лише економічній стабільності приймаючих країн, а й створенню передумов для сталого розвитку України у посткризовий період.

Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що міграція в регіоні ЦСЄ виконує функцію стабілізатора, каталізатора економічного розвитку. Українські трудові мігранти, адаптуючись до нових умов, не лише інтегруються в економіки приймаючих країн, а й збагачують їх соціально-культурне середовище. Проте, щоб забезпечити стійкий і взаємовигідний розвиток, необхідно впроваджувати системну політику інтеграції та міждержавної координації міграційної політики. У контексті післявоєнного відновлення України, особливо важливим завданням стане збереження зв'язку з діаспорою, стимулювання повернення кваліфікованих працівників та створення умов для реінтеграції тих, хто набув досвід і капітал за кордоном. Це дозволить реалізувати повний потенціал міграції як інструменту розвитку не лише приймаючих країн, а й Самої України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Романюк М.Д. Міграції населення України за умов перехідної економіки: Методологія і практика регулювання, Львів: Світ, 1999, с. 292 (дата звернення : 24.02.2025)
2. Geist В. Sociologicky slovní, В. Geist, 1992, с. 224 (дата звернення : 24.02.2025)
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002, с. 385 (дата звернення : 24.02.2025)
4. Борута І. Міграційне право ЄС / І. Борута, К.: Вид-во ІМВ КНУ ім. Т. Шевченка, 2004, с. 130 (дата звернення : 25.02.2025)
5. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний, національний виміри / За ред. Ю. Римаренка. – К.: Довіра, 1998, с. 36 (дата звернення : 2.03.2025)
6. Voeri T., Brucker H. The Economics of Migration. Oxford University Press, 2019, с. 76–81 (дата звернення : 2.03.2025)
7. Dustmann C., Frattini T. Immigration, Wages, and Compositional Amenities. Journal of the European Economic Association, 2020, с. 11 (дата звернення : 2.03.2025)
8. Pissarides C. A. Migration and Labor Market Dynamics. Cambridge University Press, 2021 (дата звернення : 3.03.2025)
9. Borjas G. J. Immigration Economics. Harvard University Press, 2020 (дата звернення : 4.03.2025)
10. Card D. The Impact of Immigration on Economic Growth. Economic Policy Journal, 2021, с. 36 (дата звернення : 3.03.2025)
11. Kahanec M., Zimmermann K. F. Migration Policy and Labor Markets. Springer, 2021, с. 89–104 (дата звернення : 4.03.2025)

12. Chiswick B. R., Miller P. W. The World-System Approach to Migration. Routledge, 2020, с. 110–127 (дата звернення : 4.03.2025)
13. Bijak et al. Impact of International Migration on Population Dynamics and Labour Force Resources in Europe, 2004, с. 91–94 (дата звернення : 4.03.2025)
14. Малиновська О.А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями: Монографія, К.: Вид-во НАДУ, 2004, с. 123 (дата звернення : 4.03.2025)
15. Полянська Я.Л. Проблеми і наслідки міграції в Україні, Я.Л. Полянська, Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України, Тернопіль: Економічна думка, 2004, с. 74–77 (дата звернення : 4.03.2025)
16. Вінер М. Питання міжнародної міграції та міжнародних відносин, М. Вінер, Population and Development Review, 1984, т. 3, с. 441–455 (дата звернення : 4.03.2025)
17. European Immigrations: Trends, Structures and Policy Implications / за ред. Марека Окозьського. — Амстердам: Amsterdam University Press, 2012. — 277 с. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt46mtbm> (дата звернення : 4.03.2025)
18. Триандафілідду А., Гропас Р. Європейська імміграція: джерельна книга. — 2-ге вид. — Фарнхем: Ashgate, 2014. — 364 с. (дата звернення : 4.03.2025)
19. Євростат (2023). Demographic statistics. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення : 20.03.2025)
20. Організація економічного співробітництва та розвитку. Міжнародний огляд міграції 2023. Париж: Видавництво ОЕСР. 2023. URL: <https://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm> (дата звернення : 10.03.2025)

21. Світовий банк. Огляд міграції та розвитку №35. 2021. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-and-remittances> (дата звернення : 20.03.2025)
22. Міністерство сім'ї та соціальної політики Польщі. Звіти про ринок праці. 2022. URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina> (дата звернення : 20.03.2025)
23. Європейське агентство з питань праці. Дефіцити та надлишки робочої сили в Європі. 2022. URL: <https://www.ela.europa.eu/en/publications> (дата звернення : 27.03.2025)
24. Європейська міграційна мережа. Підходи до повернення та реінтеграції. 2022. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn_en (дата звернення : 27.03.2025)
25. Європейська Комісія. Розвиток ринку праці в Європі. 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/publications/labour-market-developments-europe_en (дата звернення : 28.03.2025)
26. Європейська Комісія. Статистика ринку праці на регіональному рівні. n.d. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Labour_market_statistics_at_regional_level (дата звернення : 28.03.2025)
27. Європейська Комісія. Інвестиції політики згуртованості та економічне зростання у ЦСЄ. 2021. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy (дата звернення : 14.04.2025)
28. Організація економічного співробітництва та розвитку. Огляд міграції 2023. 2023. URL: <https://www.oecd.org/migration> (дата звернення : 14.04.2025)
29. Світовий банк. Регіональний економічний огляд: Європа та Центральна Азія. 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/region/eca> (дата звернення : 16.04.2025)
30. УВКБ ООН. Ситуація з біженцями з України. 2023. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення : 16.04.2025)

31. Міжнародний валютний фонд. Міграція та демографія в Європі: економічні наслідки. 2023. URL: <https://www.imf.org/en/Publications> (дата звернення : 20.04.2025)
32. Євростат. Статистика тимчасового захисту осіб, що тікають з України. 2024. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240709-1> (дата звернення : 20.04.2025)
33. Статіста. Кількість громадян України, що проживають у Польщі з 2010 по 2022 рік. 2023. URL: <https://www.statista.com/topics/10586/ukrainians-in-poland/> (дата звернення : 20.04.2025)
34. Європейська Комісія. Статистика міграції та інтеграції – Чехія. 2023. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics (дата звернення : 10.05.2025)
35. Міжнародна організація з міграції. Міграція у Словаччині. 2023. URL: <https://iom.sk/en/migration/migration-in-slovakia.html> (дата звернення : 10.05.2025)
36. Українці в Угорщині. 2024. URL: <https://tinyurl.com/yc5w9tuc> (дата звернення : 24.05.2025)
37. Національний банк Польщі. Працівники з України на ринку праці Польщі. 2023. URL: <https://www.nbp.pl> (дата звернення : 14.05.2025)
38. Чеське статистичне управління. Зайнятість іноземців у Чехії: громадяни України. 2023. URL: <https://www.czso.cz> (дата звернення : 14.05.2025)
39. Організація економічного співробітництва та розвитку. Міжнародний огляд міграції 2023. 2023. URL: <https://www.oecd.org/migration/migration-outlook-2023> (дата звернення : 22.05.2025)
40. Світовий банк. Трудова міграція у Східній Європі. 2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/region/eca> (дата звернення: 22.05.2025)
41. УВКБ ООН. Регіональний план реагування на біженців з України. 2023. URL: <https://www.unhcr.org> (дата звернення: 23.05.2025)

42. Європейське агентство з питань праці. Зайнятість громадян України в ЄС. 2023. URL: <https://www.ela.europa.eu> (дата звернення: 23.05.2025)
43. Європейська міграційна мережа. Визнання кваліфікацій українських біженців. 2023. URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/pages/glossary/european-migration-network_en (дата звернення: 24.05.2025)
44. Євростат. Інтеграція на ринку праці осіб з тимчасовим захистом. 2024. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення: 22.05.2025)
45. Міністерство праці та соціальних справ Чехії. Програми інтеграції для українських біженців. 2024. URL: <https://www.mpsv.cz> (дата звернення: 22.05.2025)
46. Національний банк Польщі. Споживчі витрати українців у Польщі. 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nbp.pl> (дата звернення: 22.05.2025)
47. National Accounting Review. Міграція як економічний чинник європейських країн. 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.aimspress.com/aimspress-data/nar/2024/4/PDF/NAR-06-04-023.pdf> (дата звернення: 22.05.2025)
48. SpringerLink. Вплив українських біженців на місцеві ринки праці. 2025. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://link.springer.com/article/10.1007/s00148-025-01080-9> (дата звернення: 22.05.2025)
49. Центральноевропейський інститут досліджень праці (CELSI). Шляхи до інклюзії: перспективи ринку праці щодо українських біженців. 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.celsi.sk/en/publications/discussion-papers/download/177> (дата звернення: 27.05.2025)

50. Eurofound. Виклики прийому та інтеграції українських біженців. 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2024/social-impact-migration-addressing-challenges-receiving-and-integrating-ukrainian>
(дата звернення: 25.05.2025)
51. Migration Policy Institute. Переміщені українці на ринках праці Європи. 2024. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.migrationpolicy.org/research/ukrainians-european-labor-markets>
(дата звернення: 27.05.2025)
52. Організація економічного співробітництва та розвитку. Інтеграція українських біженців на ринок праці: перші результати у країнах ЦСЄ. 2023. URL: <https://www.oecd.org/els/migration> (дата звернення : 23.05.2025)
53. УВКБ ООН та МОП. Інтеграція біженців на ринку праці в Європі: основні тенденції. 2023. URL: <https://www.unhcr.org/labour-market-integration-report>
(дата звернення : 27.05.2025)
54. Європейська Комісія. Щорічний звіт про мобільність робочої сили в межах ЄС. 2024. URL: <https://ec.europa.eu/social> (дата звернення : 28.05.2025)
55. Світовий банк. Примусове переміщення та економіки країн, що приймають, у Європі та Центральній Азії. 2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/forced-displacement-report> (дата звернення : 29.05.2025)
56. Інститут економіки праці IZA. Українська міграція до ЄС: шок пропозиції праці чи довгостроковий здобуток? 2024. URL: <https://www.iza.org/publications/dp/16921> (дата звернення : 29.05.2025)